

EĞİTİM İZLEME RAPORU 2017-18

ÖĞRENCİLER VE EĞİTİME ERİŞİM

ÖĞRENCİLER VE EĞİTİME ERİŞİM

GİRİŞ

Eğitim İzleme Raporu 2017-18'in bu bölümü, Türkiye'deki öğrencilere ve öğrencilerin eğitime erişimine odaklanıyor. Türkiye'de çeşitli nedenlerle eğitime erişimde ve devamda sorun yaşayan gruplar arasında yoksul çocuklar, kız çocuklar, anadili Türkçe olmayanlar, kırsal alanda yaşayanlar, özel gereksinimi olanlar, öğrenme güçlüğü olanlar, mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları, çalışan çocuklar, risk altındakiler, LGBTİ+'lar, Romanlar, geçici koruma altındaki Suriyeli çocuklar ve zorunlu göç ile Irak, Afganistan, Somali gibi ülkelerden Türkiye'ye gelenler bulunuyor. Bu gruplara ek olarak çoklu dezavantajlılık sahibi çocukların durumunun altını çizmek gerekiyor. Örneğin yoksul, engeli olan, kırsal alanda yaşayan bir kız çocuğu için yukarıda sıralanan dezavantajların etkisi “toplanarak değil katlanarak” artıyor.⁵⁵

Bu bölümde öncelikle, politika belgelerindeki eğitime erişim hedefleri ve bu hedefler doğrultusunda gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetler ele alınıyor. Daha sonra okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretimde okullulaşma oranlarının önceki yıllara göre değişimi inceleniyor; okullulaşma oranları cinsiyete, illere ve bölgelere göre incelenerek eğitime erişimdeki eşitsizlikler değerlendiriliyor. Devamsızlık, sınıf tekrarı ve eğitimden erken ayrılma ile ilgili verilerin değerlendirilmesinin ardından engellilik ve zorunlu göç gibi nedenlerle okula kayıt ve/veya devam etmede dezavantajlı durumda olan çocukların erişim sorunları ve çalışan çocuklar için ayrı bir başlık açılıyor.

MEB'İN EĞİTİME ERİŞİMİ ARTIRMAYA YÖNELİK HEDEFLERİ

Millî Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı'nda yer alan üç ana temadan biri “eğitim ve öğretime erişim” ve bu tema altındaki stratejik amaç “bütün bireylerin eğitim ve öğretime adil şartlar altında erişmesini sağlamak” olarak belirlendi. Bakanlık, 2019 sonuna kadar “dezavantajlı gruplar başta olmak üzere, eğitim ve öğretimin her tür ve kademesinde katılım ve tamamlama oranlarını artırmayı” hedefliyor.⁵⁶

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu'nda eğitime erişim alanında bulunan “zayıflıklar” şu şekilde sıralanıyor:

- Ortaöğretimde okul türü kontenjanlarının öğrenci talepleri ile uyumu
- Okul öncesi eğitim imkanlarının yaygınlık ve yeterliliği
- Özel öğretim okul ve kurumlarının yaygınlık ve yeterliliği

⁵⁵ ERG, 2007.

⁵⁶ MEB SGB, 2015.

- Yurt dışında yaşayan vatandaşlara yönelik sunulan eğitim imkanlarının ve izleme değerlendirme sisteminin yeterliliği
- Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin tespitine yönelik etkili bir tarama ve tanılama sisteminin yeterliliği
- Zorunlu eğitimden ayrılımların önlenmesine ilişkin etkili bir izleme ve önleme mekanizmasının yeterliliği
- Eğitim ve öğretime erişimde bölgesel farklılıklar⁵⁷

Belirtilen bu zayıflıklar için *MEB 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu*'nda eğitime erişim teması kapsamında 2018 yılında gerçekleştirilecek etkinliklere yönelik önceliklendirilmiş stratejiler şu şekilde sıralanıyor:

- Okul öncesi eğitime katılım düzeyi gittikçe yükselmekle birlikte okullulaşma düzeyinin daha da artırılması ve okul öncesi eğitim imkanlarının kısıtlı hane ve bölgelerin erişimini destekleyecek şekilde yaygınlaştırılması
- Okul türü ve kademelerinde devamsızlık, sınıf tekrarı ve okuldan erken ayrılma nedenlerinin tespiti için araştırmalar yapılması ve araştırma sonuçları doğrultusunda gerekli tedbirlerin alınması
- Zorunlu eğitimden ayrılımların önlenmesi ve devamsızlıkların azaltılmasına yönelik öğrenci devamsızlıkları izleme ve önleme mekanizmalarının geliştirilmesi
- Ortaöğretimde devamsızlık, sınıf tekrarı ve okul terkini azaltmak amacıyla "Ortaöğretime Uyum Programı"nın yaygınlaştırılması
- Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin tespiti için etkili bir tarama ve tanılama sisteminin ve bu bireylerin tanısına uygun eğitime erişmelerini ve devam etmelerini sağlayacak imkanların geliştirilmesi
- Hayat boyu öğrenmenin önemi, bireye ve topluma katkısı ve hayat boyu öğrenime erişim imkanları hakkında toplumda farkındalık oluşturulması
- Hayat boyu öğrenme kapsamında sosyal ve kültürel kurslara erişim imkanları ile bu kurslara katılım oranlarının artırılması
- Bireylerin istihdam edilebilirliklerini artırmaya yönelik sektör ve ilgili taraflarla işbirliğinde ve hayat boyu öğrenme kapsamında faaliyetlerin yürütülmesi
- Yurt dışında Bakanlığa bağlı olarak açılan okulların ve bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısının artırılması
- Özel sektörün eğitim ve öğretimdeki payını artırmak amacıyla teşvik uygulamalarının geliştirilmesi, geliştirilen teşvik ve finansman uygulamalarının izlenmesi ve değerlendirilmesi
- Taşınmalı eğitim uygulamalarının geliştirilmesi⁵⁸

⁵⁷ MEB, 2018b.

⁵⁸ MEB, 2018b.

Saptanan zayıflıkların içinde bölgesel eşitsizlikler, özel eğitim ve okul öncesi eğitim imkanlarının eksikliği gibi çocuğun nitelikli eğitim hakkı açısından yaşamsal öneme sahip sorun alanlarının olduğu görülüyor. Buna karşın 2018 yılı için önceliklendirilen stratejiler arasında bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasının yer bulmaması dikkat çekiyor.

MEB'in kendi faaliyetleri arasında sorunlu bulduklarını ve bunların çözümüne yönelik stratejileri belirlerken bir öncelik sırası yapması, özellikle eşitlik prensibinin sağlanmasının eğitime erişimdeki önemi düşünüldüğünde bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik strateji ve faaliyetlerin önceliklendirilmesi daha olumlu olacaktır.

Faaliyet raporunda belirlenen stratejilere paralel olarak, *MEB 2018 Yılı Performans Programı*'nda "Bütün bireylerin eğitim-öğretime adil şartlarda erişmesini sağlamak" amacı altında 2018 yılı için şu performans hedeflerine yer verildi:

- Tüm kademelerde okullulaşma oranını artırmak
- Okul öncesi eğitimde okullulaşma oranlarını artırmak
- Örgün eğitimde 20 gün ve üzeri devamsız öğrenci oranını azaltmak
- Özel öğretimin payını artırmak
- Hayat boyu öğrenmeye katılım oranını artırmak
- Yurt dışında Türkçe ve Türk kültürünü tanıtmak, öğretmek ve etki alanını artırmak

Bu hedefler, "eğitim-öğretime adil şartlarda erişilmesini sağlamak" amacı bağlamında değerlendirildiğinde özellikle özel öğretimin payının artırılmasının eşitlikle ilişkisini daha iyi gerekçelendirmek iyi olacaktır. Örneğin, öğrencilere özel okullara kayıtları için verilen eğitim öğretim desteğinin, daha adil bir erişim için etkili olup olmadığının analiz edilmesi ve bu ilişkinin denetlenmesi önceliklendirilebilir.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİME ERİŞİM

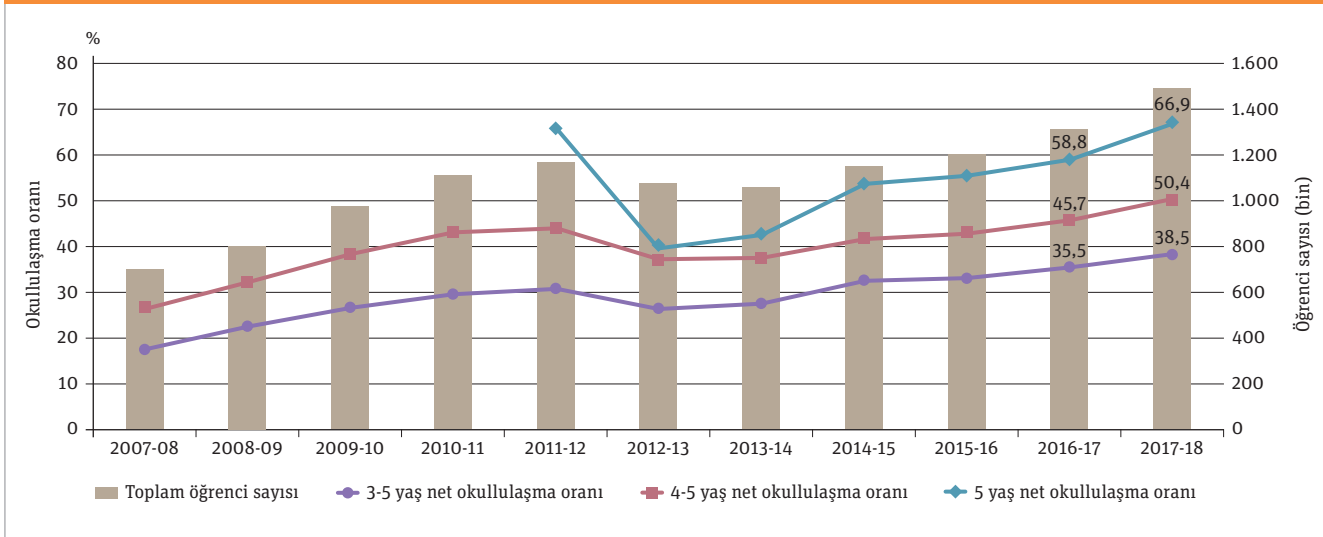
2017-18 yılı itibarıyla, Türkiye'deki 3-5 yaş net okullulaşma oranı %38,5, 4-5 yaş net okullulaşma oranı %50,4'tür. 5 yaş net okullulaşma oranı ise %66,9'dur; 5 yaş brüt okullulaşma oranı %83,8'dir. Bu oranlara göre; 2016-17 ile karşılaştırıldığında, 5 yaş net okullulaşma oranının %58,8'den %66,9'a çıkmış olması sevindirici bir gelişmedir. *MEB 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu*'nda okul öncesinde net okullulaşma oranının %53,01 olması hedeflendiği göz önünde bulundurulursa MEB, 2017-18 yılında okul öncesine yönelik hedefine ulaşmış oldu.

Özellikle 3 yaş öncesi için erken çocukluk eğitim, bakım ve gelişim hizmetlerine erişimin ve bu hizmetlerin niteliğinin artırılması, özellikle ailesi dezavantajlı durumda olan çocuklar için çok önemlidir.⁵⁹ Bu bağlamda, önümüzdeki dönemde, MEB'in okul öncesi eğitimde yaptığı çalışmalara ek olarak, nitelikli erken çocukluk eğitiminin yaygınlaştırılması adına da somut hedeflere yer verilmesi önceliklendirilebilir.

Okul öncesi eğitime katılımında bölgeler ve iller arası farklılıklar 2017-18'de de devam etti. İller temelinde incelendiğinde, 5 yaş net okullulaşma oranı en yüksek iller geçen yıl olduğu gibi Erzincan (%92,6) ve Burdur (%90,6) iken, en düşük okullulaşma oranları Gümüşhane (%47) ve Ağrı'da (%50,5) görüldü. Bölgeler temelinde incelendiğinde, 5 yaşta okullulaşma oranı en yüksek bölge %79,5 ile Batı Marmara olurken, en düşük bölge %57,7 ile Kuzeydoğu Anadolu oldu.

Okul öncesi eğitimdeki öğrenci sayılarına ve net okullulaşma oranlarına bakıldığında, özellikle 2013-14 eğitim-öğretim yılından itibaren hem öğrenci sayılarında hem de net okullulaşma oranlarında artış olduğu görülüyor (Grafik 2.1). Tüm yaş grupları için oranların, özellikle 2017-18'de, ciddi bir artış gösterdiği görülüyor.

GRAFİK 2.1: OKUL ÖNCESİ NET OKULLULAŞMA ORANLARI VE TOPLAM ÖĞRENCİ SAYISI

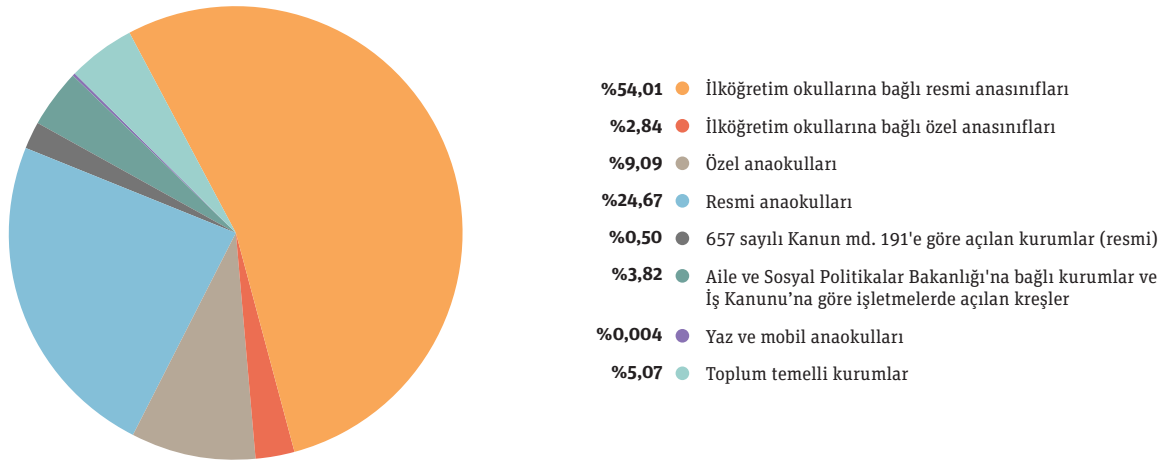
Kaynak: 2016-17'ya kadar olan yıllara ait bilgiler ERG (2017b) kaynağından, 2017-18 yılına ait bilgiler MEB (2018a) kaynağından alındı.

2017-18 yılında, net okullulaşma oranının 5 yaşta %66,9'a yükselmesiyle MEB 2015-2019 Stratejik Planı'nda 2019 için öngörülen %70 oranına yaklaşılmış olsa da oranlar OECD ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ortalamasının altında kalmaya devam ediyor.

OECD tarafından yayımlanan “Bir Bakışta Eğitim 2018” (Education at a Glance 2018) raporuna göre, Fransa ve Birleşik Krallık %100 okullulaşma oranına ulaşmış durumda. Türkiye ise raporda yer alan 42 ülke arasında sadece Suudi Arabistan’ın ilerisinde yer alıyor.⁶⁰

2015-16’da 692 olan toplum temelli kurumların⁶¹ sayısı, 2016-17’de 1.552’ye, 2017-18’de ise 2.199’a yükseldi. Okul öncesi eğitimdeki öğrenciler arasında, bu kurumlara devam edenlerin oranı önceki yıl %3,9 iken, 2017-18’de %5,1’e yükseldi. *MEB 2016 Yılı Faaliyet Raporu*’nda öncelikli stratejiler arasında belirtilen “hizmet sunum modellerinin çeşitlendirilmesi” gereksinimi, bu kurumların geçtiğimiz yıl yaşadığı sayıca artışı açıklayan nedenlerden biri olarak düşünülebilir. Bu kurumlarda sunulan hizmetlerin niteliğinin çocuk gelişimi bakımından değerlendirilmesi gerekiyor. Okul öncesi eğitimde öğrencilerin kurumlara dağılımına bakıldığında, en çok öğrencinin %54 ile ilköğretim okullarına bağlı resmi anasınıflarında olduğu görülüyor. Bu kurumları sırasıyla, resmi anaokulları ve özel anaokulları takip ediyor. Son yıllarda öğrenci sayısında ciddi bir artış görülen toplum temelli kurumlar ise öğrenci sayısı bakımından dördüncü sıradadır.

GRAFİK 2.2: OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ÖĞRENCİLERİN KURUMLARA GÖRE DAĞILIMI, 2017-18 (%)

Kaynak: MEB (2018a) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

60 Raporda okul öncesi okullulaşma oranları karşılaştırılan ülkeler şunlardır: ABD, Almanya, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Endonezya, Estonya, Finlandiya, Güney Kore, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kolombiya, Kosta Rika, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Rusya, Slovakya, Slovenya, Suudi Arabistan, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda, Yunanistan.

61 Toplum temelli kurumlar, Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı 4-6 yaş kursları ile belediyelerce ve derneklerce açılan kreşlerdir.

İLKÖĞRETİM VE ORTAÖĞRETİM ERİŞİM

Türkiye’de genel olarak eğitim kademelerindeki okullulaşma oranlarına baktığımızda, 2017-18’de de ilköğretimde net okullulaşma oranı %90’ın üzerinde olduğu görülüyor. Bu tablo olumlu olsa da net okullulaşma oranının %100’e yükselmesi için çalışmalara devam edilmesi gerektiğini gösteriyor. İlköğretimin aksine, ortaöğretim okullulaşma oranında geçtiğimiz yıla göre artış olmasına karşın bu kademedeki %90’a henüz ulaşamadı. Okul terki ve devamsızlık ile birlikte düşünüldüğünde ortaöğretimde net okullulaşmanın artırılmasına yönelik politikalara öncelik verilmesi gerektiği görülüyor.

İLKOKUL

İlkokul düzeyinde net okullulaşma oranı 2016-17’de %91,2 iken, 2017-18’de %91,5’e yükseldi. Bu oran cinsiyete göre çok farklılaşmıyor; kızlar için %91,7, oğlanlar için %91,4’tür. İl ayrımında incelendiğinde, ilkokulda net okullulaşmanın en yüksek olduğu iller Şanlıurfa (%94,4), Ağrı (%94,2) ve Van (%94,1) olarak görülüyor. 2016-17 ile karşılaştırıldığında, il ayrımında ilkokulda net okullulaşma oranlarında ciddi artış veya azalışlar görünmüyor. Bu konuda Bayburt ili tek istisnayı oluşturuyor. Geçen sene net okullulaşma oranında ciddi bir azalma gösteren⁶² Bayburt’ta, 2016-17’de %77,6 olan net okullulaşma oranı, 2017-18’de %90,5’e çıktı.

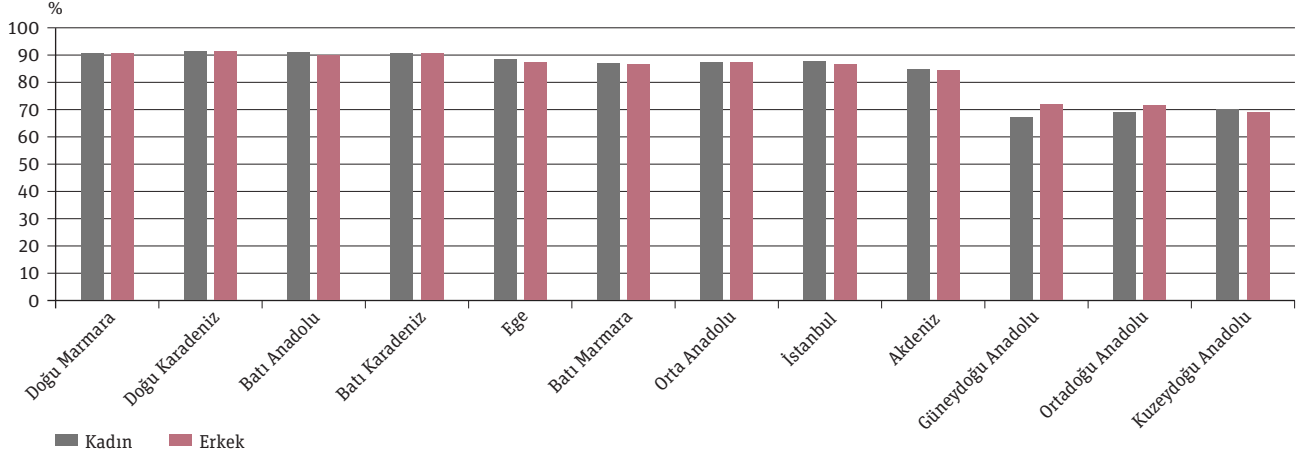
ORTAOKUL

Ortaokulda net okullulaşma oranı 2016-17’de Türkiye genelinde %95,7 iken, 2017-18’de %94,5’e geriledi. Ortaokulda net okullulaşma oranı kızlar için %94,7, oğlanlar için ise %94,3’tür. İllere göre net okullulaşma oranına baktığımızda, bu oranın en yüksek Ardahan (%98,2), Rize (%97,2) ve Bartın (%97,1), en düşük ise Gümüşhane (%62,3), Hakkari (%87,5), Çankırı (%89,5) ve Yozgat’ta (%89,8) olduğu görülüyor. Ortaokul net okullulaşma oranları yalnızca bu dört ilde %90’ın altında. Bu iller arasında Gümüşhane’deki oranın %62,2 olması dikkat çeken bir durum. İlkokul okullulaşma düzeyinde de diğer illerden geride olan Gümüşhane için, okullulaşmadaki bu sorunun neden kaynaklandığına yönelik çalışmalara öncelik verilmeli.

ORTAÖĞRETİM

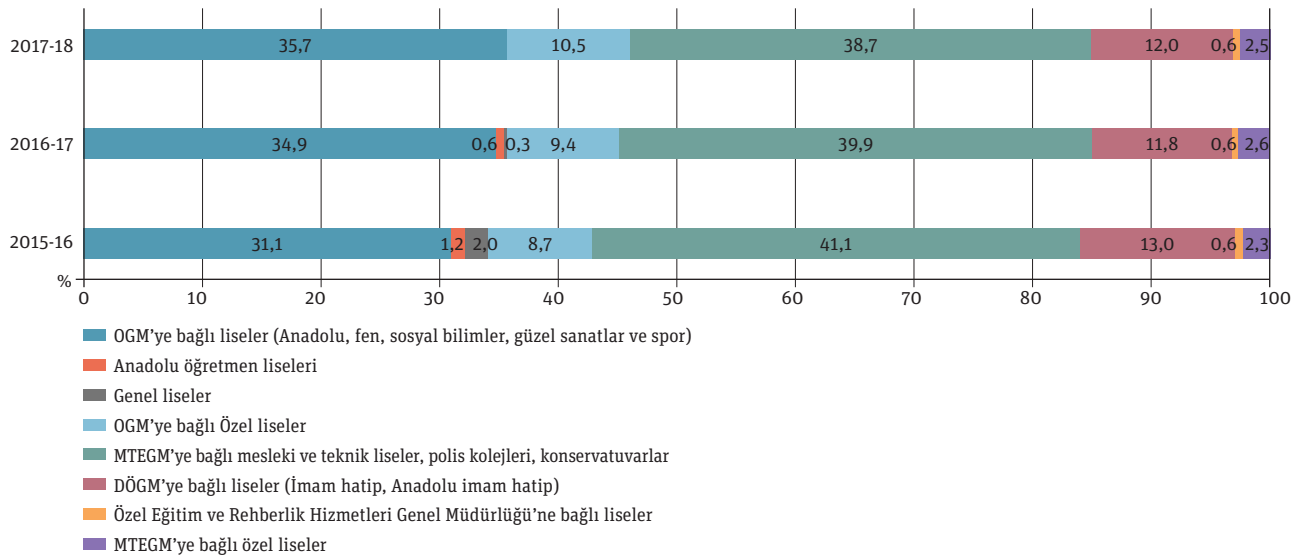
2016-17’de %82,5 olan ortaöğretimde net okullulaşma oranı, 2017-18’de %83,6’ya çıktı. Bu oran Türkiye genelinde cinsiyet ayrımında önemli ölçüde farklılaşmıyor; kadınlarda %83,4, erkeklerde ise %83,8’dir. MEB verileri il ayrımında incelendiğinde, Rize’de %100 olan net okullulaşma oranının, Muş’ta %51’e, Ağrı’da %53,5’e düştüğü görülüyor.

2017-18’de ortaöğretimdeki net okullulaşma oranına bölgeler ayrımında bakıldığında, oranın 4 bölgede %90 ve üzerinde olduğu görülüyor. Bu bölgeler: Doğu Marmara, Doğu Karadeniz, Batı Anadolu ve Batı Karadeniz. Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki okullulaşma oranları geçtiğimiz yıllardaki gibi diğer bölgelere göre daha düşük. Özellikle bu bölgelerde kız ve oğlanlar arasında okullulaşma oranı farklarının da diğer bölgelerden fazla olması dikkat çekiyor (Grafik 2.3). Örneğin, Güneydoğu Anadolu’da 2017-18 yılında erkeklerin okullulaşma oranı %71,9 iken, kadınlar için bu oran %67,2’dir. Cinsiyet ayrımında, kadın ve erkek öğrenciler arasındaki fark devam etmesine karşın, net okullulaşma oranında Güneydoğu Anadolu’da geçtiğimiz yıla göre artış dikkat çekiyor.

GRAFİK 2.3: ORTAÖĞRETİMDE CİNSİYET VE BÖLGELER AYRIMINDA NET OKULLULAŞMA ORANLARI, 2017-18 (%)

Kaynak: MEB (2018a) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

Ortaöğretimdeki öğrencilerin program türlerine göre dağılımlarına bakıldığında, en çok öğrencinin (%38,7) Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü'ne (MTEGM) bağlı mesleki ve teknik liseler, polis kolejleri ve konservatuvarlarda olduğu görülüyor. Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'ne (OGM) bağlı Anadolu, fen, sosyal bilimler, güzel sanatlar ve spor liselerine giden öğrencilerin oranı ise 2016-17'de %34,9 iken, 2017-18'de %35,7 oldu. Sıralamada bu iki okulu ise Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'ne (DÖGM) bağlı liseler takip ediyor (%10,5).

GRAFİK 2.4: ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN PROGRAM TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI (%)

Kaynak: MEB (2018a) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

*Açıköğretim liseleri hesaplamaaya dahil edilmemiştir.

AÇIKÖĞRETİM LİSELERİNDEKİ 14-17 YAŞ GRUBU ÖĞRENCİLER

2017-18 eğitim-öğretim yılında açıköğretim liselerindeki toplam öğrenci sayısı 1.395.621 oldu ve 2016-17'ye göre %10,2 oranında azaldı.⁶³ Açıköğretim liselerindeki öğrencilere doğum yıllarına göre bakıldığında, en yaşlı öğrencinin 1936⁶⁴, en genç öğrencinin ise 2008⁶⁵ doğumlu olduğu görülüyor.⁶⁶ 2017-18'de açıköğretim lisesine giden öğrencilerin ortaöğretim öğrencilerine oranı %24,5'tir.

Açıköğretim lisesi çeşitli nedenlerle eğitimlerine ara vermek zorunda olan yetişkinler için önemli bir fırsat sunsa da örgün eğitime devam edebilecek yaşta olmasına karşın açıköğretim lisesinde okuyanların durumuna dikkat çekmek gerekiyor. Lise çağında olan öğrencilerin açıköğretim liselerine gitmesi sadece sosyoekonomik durumdan değil, okulda yaşadığı sorunlardan da kaynaklanıyor olabilir.⁶⁷ Buna ek olarak, öğretim süresince iki defa sınıf tekrarı durumuna düşenlerin okullarıyla ilişkisi kesilip açıköğretim liselerine kayıtları yapılıyor.⁶⁸

2017-18 yılında 14-17 yaş aralığında olup açıköğretim lisesinde okuyan 332.956 öğrenci var.⁶⁹ Bu öğrencilerin %40,3'ü kadın, %59,7'si ise erkek. Bu öğrenciler, açıköğretim lisesinde 1936-2008 yılları arasında doğan tüm öğrencilerin %23,9'unu oluşturuyor (2016-17 yılında bu oran %29,5'ti). Bu öğrencilerin ortaöğretimdeki tüm öğrencilere oranı ise %5,9'dur. Türkiye'de 2000-2003 yılları arasında doğanların⁷⁰ %6,6'sı açıköğretim lisesine gidiyor.

2017 yılında örgün eğitim dışına çıkan öğrencilerin oranı için MEB tarafından belirlenen hedef %5,47'yd. *Millî Eğitim Bakanlığı 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu*'nda bu gösterge için yıl sonu gerçekleşme tahmini %5,57 olarak gösteriliyor ve bu performans "başarılı" olarak değerlendiriliyor.⁷¹ Bu göstergeye paralel olarak, 2017-18 yılında açıköğretimde okuyan 14-17 yaş aralığındaki öğrencilerin oranının %5,6 azaldığı görüldü. Bu azalma sevindirici olsa da, örgün eğitime devam edebilecek yaşta olan bu öğrencilerin, neden açıköğretim lisesinde okuduklarını tespit etmek gerekiyor. Bu noktada sadece 18 yaş altı nüfusun açıköğretim lisesinde okumasının önüne geçecek değil, hala açıköğretimde okuyanların da örgün eğitime geri dönebilmesini sağlayacak politikaların üretilmesine ihtiyaç var. Bu politikalar sadece açıköğretime ortaöğretim çağındaki öğrencilerin kayıt olmasını engellemeyi içermemelidir. Öğrencilerin örgün eğitimden ayrılmasına neden olan okul içi ve okul dışı sebeplere yönelik de adımlar atılmalıdır.

63 2016-17 yılında açıköğretim liselerinde okuyan öğrencilerin sayısı 1.554.938'di.

64 2017 yılı itibarıyla 81 yaşında.

65 2017 yılı itibarıyla 9 yaşında. 2017-18 yılında henüz ortaöğretim çağında olmayan, 2004-2008 yılları arasında doğan 343 çocuk olduğu görülüyor. Açıköğretim lisesine kayıt şartlarına bakıldığında, bu öğrencilerin kayıt olabilmesinin tek yolu, yurt dışında öğrenim görmüş olup, il millî eğitim müdürlükleri ya da yurt dışındaki eğitim ataşeliklerinden denklik belgesi almaları.

66 MEB tarafından ERG ile paylaşılan veri.

67 Aktaş Salman, 26 Mart 2018.

68 MEB, 2016a.

69 MEB tarafından ERG ile paylaşılan veri.

70 2017 yılı itibarıyla 14-17 yaş aralığında bulunanlar.

71 MEB, 2018b, s. 60.

DEVAMSIZLIK, SINIF TEKRARI, EĞİTİMDEN ERKEN AYRILMA

Okullulaşma oranları kadar okula devam, sınıf tekrarı ve erken ayrılma oranları da eğitime erişimin önemli göstergelerindendir. *Millî Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı*'nda devamsızlık, sınıf tekrarı ve okuldan erken ayrılma nedenlerinin saptanması için araştırmalar yapılması ve bu doğrultuda gerekli önlemlerin alınması, izleme ve önleme mekanizmalarının geliştirilmesi öncelikli olarak belirlenmesi gereken stratejiler arasında yer alıyor.⁷² 2017 yılında bu kapsamda yapılan faaliyetler arasında imam hatip ortaokulu ve Anadolu imam hatip lisesi öğrencilerinin devamsızlık, sınıf tekrarı, okul terki ve disiplin durumlarına ilişkin rapor hazırlanması yer aldı.⁷³ Ayrıca örgün eğitimde 20 gün ve üzeri devamsız öğrenci oranı, sınıf tekrarı ve okul terki göstergelerinin gerçekleşme durumlarının incelenmesi ve bu konularda yaşanan sorun ve çözüm önerilerinin paylaşılması amacıyla, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, Hakkari, Kilis, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak ve Van'a il ziyaretleri yapılarak, her ile özgü çözüm önerileri paylaşıldı.⁷⁴

DEVAMSIZLIK

Millî Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı'na göre, 2014 yılında %34,8 olan örgün ortaöğretimde 20 gün ve üzeri devamsızlık yapan öğrenci oranının 2019 yılına kadar %20'ye düşürülmesi hedefleniyor. Ocak 2018'de yayımlanan MEB'in *2018 Yılı Performans Programı*'na göre örgün eğitimdeki öğrencilerin okul düzeyi ve türüne göre devamsızlık oranları ve 2018 hedefleri Tablo 2.1'de gösteriliyor.

TABLO 2.1: 20 GÜN VE ÜZERİ DEVAMSIZ ÖĞRENCİ ORANI (%)

	2016	2017	2018 (hedef)
İlkokul	5,0	6,2	5,0
Ortaokul (temel eğitim)	10,9	10,6	10,6
İmam hatip ortaokulu	5,9	5,8	5,7
Genel ortaöğretim*	28,7	30,0	-
Mesleki ve teknik ortaöğretim	39,9	39,8	39,0
Anadolu imam hatip liseleri	39,0	32,2	31,1

Kaynak: Genel ortaöğretim verileri MEB 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu'ndan, diğer okul türlerinin verileri ise MEB'in 2018 Yılı Performans Programı'ndan alındı.

*MEB'in 2018 Yılı Performans Programı'nda genel ortaöğretimde devamsızlık oranlarının düşürülmesine yönelik bir hedef yer almıyor.

Millî Eğitim Bakanlığı 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu'na bakıldığında devamsızlık oranlarıyla ilgili olarak, altı devamsızlık göstergesinden dördünün başarılı olarak gerçekleştirildiği, ikisinin ise gerçekleşme durumunun makul olduğu görülüyor.⁷⁵ Gerçekleşme durumu makul olanların iyileştirilmesi gerektiği düşünülürse, devamsızlıkla ilgili politikaların özellikle ilkökul ve genel ortaöğretimde gözden geçirilmesi gerekiyor. Buna karşın MEB 2018 Yılı Performans Programı'nda genel ortaöğretim devamsızlık oranlarına yönelik hiçbir hedef yer almıyor.⁷⁶

72 A.g.e.

73 A.g.e.

74 A.g.e.

75 A.g.e.

76 MEB SGB, 2018.

Kademelere göre devamsızlık oranlarına bakıldığında, devamsızlık oranının ortaöğretim için ilkokul ve ortaokulda olduğundan daha büyük bir sorun oluşturduğu görülüyor. Ortaöğretim kurumlarında ise en yüksek devamsızlık oranı mesleki ve teknik Anadolu liselerinde bulunuyor.

MEB, ortaöğretimde devamsızlık oranlarının yüksek olmasını “Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde belirtilen özürlü+özürsüz 30 günlük devamsızlık hakkının tamamının kullanılması” ve “12. sınıf öğrencilerinin yükseköğretime geçiş sınavına hazırlanmak için kullandığı devamsızlık hakkı” ile açıklıyor.⁷⁷ Bunun yanı sıra, 2017 yılında devamsızlık oranının en yüksek olduğu mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında devamsızlıkların izlenmesi için MTEGM tarafından izleme formu geliştirildi ve bu formla toplanan verilerin sonuçları raporlanarak 81 ilin il millî eğitim müdürlükleri ile paylaşıldı. Benzer biçimde, Anadolu imam hatip liseleri ve imam hatip ortaokulları için de 20 gün ve üzeri özürlü ve özürsüz devamsızlık oranları Türkiye ortalamasının üzerinde olan iller ve okullar belirlendi. Devamsızlık oranı hala çok yüksek olsa da, en büyük azalma Anadolu imam hatip liselerinde görüldü.

*Millî Eğitim Bakanlığı 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu’nda, devamsızlığı önlemek için alınan tedbirler ve bu tedbirlere yönelik yapılacak çalışmalar şöyle sıralanıyor:*⁷⁸

- Öğrencilerin devamsızlıklarının aynı gün e-okul sistemine işlenmesi ve ivedilikle velisine bildirilmesinin sağlanması
- Devamsızlığı alışkanlık haline getirmiş öğrencilere ulaşılması
- Rehberlik Araştırma Merkezleri (RAM) tarafından devamsızlığa neden olan problemlerin çözümüne yönelik okul yöneticilerine ve öğretmenlere rehberlik çalışmalarının yapılması
- Gençlik hizmetleri ve spor il müdürlükleri ile iletişim sağlanarak düzenlenecek kurslara öğrencilerin yönlendirilmesi konusunda işbirliğinin yapılması
- Aile ve sosyal politikaları il müdürlükleri ile iletişim kurularak uzman desteğinin sağlanması,
- Velileri bilinçlendirici çalışmalar yapılması
- Ekonomik sebeplerden dolayı çalışmak zorunda kalan devamsız öğrencilere yönelik okul aile birlikleri ve yerel yönetimlerle birlikte maddi destek imkânlarının oluşturulması
- İnternet kafe, oyun salonu vb. yerlere eğitim-öğretim süresince öğrencilerin erişiminin engellenmesine ilişkin olarak il/ilçe emniyet müdürlükleri ile işbirliği yapılması
- Devamsız öğrencilerin velileri ile iletişim kurularak gerektiğinde ev ziyaretleri yapılması
- Okullarda devamsızlığı bulunmayan veya az olan öğrenciler takdir edilerek diğer öğrencilerin teşvik edilmesi

⁷⁷ MEB, 2018b, s. 61.

⁷⁸ A.g.e., s. 121.

SINIF TEKRARI

Doğrudan, yıl sonu başarı puanıyla veya sorumlu olarak sınıf geçemeyenler ile devamsızlık nedeniyle başarısız sayılan öğrenciler, bir üst sınıfa geçemeyerek sınıf tekrarı yapıyorlar.⁷⁹ Öğrenciler ortaöğretim süresince bir kez sınıf tekrarı yapabilirler. İkinci kez sınıf tekrarı durumuna düşen öğrencilerin okullarıyla ilişkisi kesiliyor ve kayıtları açıköğretim kurumlarına alınıyor.⁸⁰ Açıköğretim kurumlarına devam eden 14-17 yaş arası öğrencilerden ne kadarının sınıf tekrarı gerekçesiyle bu kurumlarda eğitim gördüğü ise bilinmiyor.

MEB 2017 Yılı Performans Programı'nda, sınıf tekrarının azaltılması performans hedefi olarak yer alıyordu. Bu doğrultuda, programa göre ortaöğretim kurumlarındaki sınıf tekrarları şöyle:

TABLO 2.2: ORTAÖĞRETİMDE SINIF TEKRARI ORANLARI (%)

	2015	2016	2017
Mesleki ve teknik ortaöğretim	10,6	7,6	10,1
Anadolu imam hatip liseleri	16,3	12,7	8,1
Genel ortaöğretim (9. sınıf)	6,9	4,7	4,6
Genel ortaöğretim (10. sınıf)	2,4	1,9	2,1
Genel ortaöğretim (11. sınıf)	1,0	0,9	1,1
Genel ortaöğretim (12. sınıf)	0,2	1,2	0,3

Kaynak: 2017 yılı verisi MEB 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu'ndan, 2015 ve 2016 yıllarına ait veriler ise MEB 2017 Yılı Performans Programı'ndan alınmıştır.

2016-17 eğitim-öğretim yılında MEB ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (*United Nations International Children's Emergency Fund - UNICEF*) tarafından Müdahale Modeli Araştırması yürütülmeye başlandı. İki yıllık bir çalışma planı olan araştırma ile ilgili olarak MEB 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu'nda "iş ve işlemler devam etmektedir" ifadesi yer alırken, MEB 2018 Yılı Performans Programı'nda bu araştırmaya dair herhangi bir bilgi yer almadı. Müdahale Modeli Araştırması'nın, devamsızlık, sınıf tekrarı ve örgün eğitim dışına çıkma riski taşıyan öğrencilere yönelik olarak farklı ülkelerde gerçekleştirilen önleyici, müdahale edici ve telafi edici çalışma örneklerini ve uluslararası politika, model ve uygulamaları içeren bir araştırma raporunun hazırlanmasını amaçladığı belirtiliyor.⁸¹

79 MEB, 2016a.

80 A.g.e.

81 MEB, 2018c.

MEB 2018 Yılı Performans Programı'na bakıldığında ise sınıf tekrarının azaltılmasına yönelik herhangi bir hedef ve faaliyetin yer almadığı görülüyor. Özellikle mesleki ve teknik Anadolu liselerinde sınıf tekrarı oranlarında ciddi bir artış görülmüşken, sınıf tekrarının azaltılmasına yönelik faaliyetlerin performans programında yer alması gerekiyor.

EĞİTİMDEN ERKEN AYRILMA

Eğitimden ayrılma oranının yıllar içinde değişimine baktığımızda, 2007'den beri bu oranda düşüş olduğu görülüyor. En yüksek eğitimden erken ayrılma oranı %46,9 ile 2007 yılında, en düşük ise %32,5 ile 2017 yılında görülüyor.⁸²

MEB'in UNICEF işbirliğiyle gerçekleştirdiği "Ortaöğretimde sınıf tekrarı ve okul terk sebepleri" ile "14-18 yaş grubunda olup örgün öğretim dışında olan çocukların eğitim ve çalışma durumları ile ihtiyaçlarının belirlenmesi" araştırmaları, okul terki ve sınıf tekrarı açısından en önemli sınıfın ortaöğretimin ilk yılı olan 9. sınıf olduğunu gösteriyor.⁸³ Bu açıdan OGM ve UNICEF'in teknik desteğiyle yürütülen "Ortaöğretime Uyum Programı"nın önemli olduğu görülüyor. Program ile hazırlık ve 9. sınıftaki öğrencilere ders yılı başlamadan "okul ortamına kısa sürede uyum sağlamalarına katkıda bulunacak beceriler kazandırılması" ve öğrencilerin okula aidiyet duygusunun geliştirilmesine yönelik bir dizi etkinlik gerçekleştirilecek. Bu şekilde ortaöğretimde devamsızlık, sınıf tekrarı ve örgün eğitim dışına çıkma oranlarının azaltılması amaçlanıyor.⁸⁴ Programın içeriğini oluşturan dört temel alan şu şekilde: "Veli ve öğrencinin okula ilişkin bilgilendirilmesi, uyumu kolaylaştıran becerilerin kazandırılması, akademik ve mesleki gelişimin desteklenmesi, koruyucu ve destekleyici eğitim ortamının oluşturulması".⁸⁵ 2017-18 eğitim-öğretim yılında tüm Anadolu liselerinde ve bazı gönüllü mesleki ve teknik meslek liselerde uygulanan program, 2018-19 eğitim-öğretim yılından itibaren 81 ildeki tüm liselerde uygulanacak. Ortaöğretime uyum programı, bir önleyici rehberlik hizmeti örneği olarak büyük potansiyele sahip; programın özellikle devamsızlık, sınıf tekrarı ve okuldaki erken ayrılma oranları üzerindeki etkisinin dikkatle izlenmesi büyük önem taşıyor.

MEB, kız çocuklar özelinde eğitimden erken ayrılma problemine 2015 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki 15 pilot ilde başlayan, Özellikle Kız Çocuklarının Okula Devam Oranlarının Artırılması Projesi'nde (KEP II) çözüm arıyor. Proje, okula kaydı daha önce yapılan ancak çeşitli sebeplerle eğitimden ayrılmak zorunda olan kız çocuklarını okula döndürmeyi amaçlıyor. Proje verilerine göre; iki yıllık süre içinde 5.022 kız öğrenci okula geri kazandırıldı.⁸⁶

⁸² Eurostat, 2018a.

⁸³ MEB ve UNICEF, 2017.

⁸⁴ MEB, 2016b.

⁸⁵ MEB ve UNICEF, 2017, s. 11.

⁸⁶ MEB, 2017b.

OKUL TERKİNE YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Okul terkinin sebeplerini sadece ailenin sosyoekonomik durumu, toplumsal cinsiyet, etnik kimlik gibi okul dışı ölçütler ile sınırlamamak gerekiyor. Bu noktada okuldan ayrılmanın sebeplerini incelerken iki kuramsal yaklaşımdan faydalanılabilir. Bu yaklaşımların ilki, öğrencinin çeşitli sebeplerle okul dışına “itilmesine”, ikincisi ise öğrencinin okul dışına “çekilmesine” odaklanıyor.⁸⁷

“Okul dışına itilme” (push-out), okulu terk etmenin arkasındaki sebepleri okulun içinde arar. Bu modele göre; çeşitli sebeplerle okul yönetimi ve öğretmenler tarafından dışlanma ve göz ardı edilme durumu, öğrencilerin başarısız olmalarına ve bu sebeple kendilerini yetersiz hissetmelerine neden olur. Bir diğer model olan “okul dışına çekilme” (pull-out) ise, dışsal etmenlerin okul terki üzerine etkilerine yoğunlaşır ve aile yapısının, öğrencinin yaşadığı mekanın, ekonomik durumun, dinsel ve kültürel kurumların okul terki üzerindeki etkilerine odaklanır. Aileye ekonomik katkıda bulunma, ev işlerinde görev alma zorunluluğu ve kültürel-dinsel kısıtlar öğrencinin okul terkinin arkasında yatan sebepler olabilir.⁸⁸

Bu sebeple okul terkenden bahsederken “okul dışına itilme” ve “okul dışına çekilme” kavramlarının da göz önünde bulundurulması gerekiyor. Bu kavramlar düşünülmeksizin bir değerlendirme yapmak, öğrencinin okul dışına çıkmasının arkasındaki bazı sebeplerin göz ardı edilmesine yol açabilir.

Bu noktada, cinsiyet, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim nedeniyle yaşanan okul terklerini daha iyi anlamak için bu kuramsal çerçeve kullanılabilir. Örneğin, kız çocukların eğitime erişimini artırmak için yapılan projelerde odağın kız çocukların okula gönderilmemesi üzerine olduğu görülüyor. Bu bağlamda, MEB ve sivil toplum kuruluşları (STK) tarafından yapılan projeler, okul dışına çekilme yaklaşımını temel alıyor.

Yetişkinlerle yapılan bir araştırmaya göre, LGBTİ+ bireylerin “%67,4’ü 18 yaşından önceki eğitim hayatında cinsel yönelimi ve/veya cinsiyet kimliği nedeniyle olumsuz yorum ve/veya tepki aldığını belirtiyor.”⁸⁹ Buna ek olarak, araştırmaya katılan 2.875 bireyden %8’i cinsel kimliği ve/ya yönelimi sebebiyle okulu terk etmek zorunda kaldığını söylüyor. Bu konuda yapılan başka bir araştırmanın katılımcıları ise “okullarında farklı sıklıklarda dövülmekten korkma (%63,8), haklarında yayılan dedikodu ve yalanlar (%86,7), kendilerine yönelik cinsel şakalar, yorumlar ya da el kol hareketlerine maruz kalma (%86,8) ve görüntüleri ya da konuşma biçimi ile dalga geçilmesi (%80,5) gibi olumsuz deneyimler yaşamış ve %38,1’i bu sebeplerden dolayı okullarına devamsızlık yapmışlardır.”⁹⁰ Homofobi ve Transfobi Temelli Nefret Suçları Raporu 2017’ye göre; LGBTİ+ bireylere karşı gerçekleşen 117 nefret suçundan 23’ü çocuk yaşıta LGBTİ+ bireylere karşı işlendi ve bu 23 nefret suçunun 10’u okul ortamında gerçekleşti.⁹¹

87 Bradley ve Renzulli, 2011.

88 Jordan vd., 1996.

89 Yılmaz ve Göçmen, 2015.

90 Çavdar ve Çok, 2017.

91 Kaos GL, 2018.

EĞİTİME ERİŞİMDE DEZAVANTAJLI KONUMDA BULUNAN ÇOCUKLAR

ÖZEL EĞİTİM HİZMETLERİNDEN YARARLANAN ÇOCUKLAR

Özel eğitim hizmetlerinden yararlanan çocukların eğitime erişimi, bir eğitim sisteminin ne derecede kapsayıcı olduğunu gösteren temel işaretlerden biridir. *MEB 2017 Yılı Performans Programı*'nda, 2017 yılı dönem sonuna kadar özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim ve öğretimin her tür ve kademesinde katılım ve tamamlama sayılarını artırmak hedefi yer alıyordu ve *MEB 2017 Faaliyet Raporu*'na göre bu hedefe bağlı iki göstergenin gerçekleşme durumu başarılı.⁹²

Türkiye'de ilköğretim düzeyinde toplam 293.169 öğrenci özel çocuk hizmetlerinden yararlanıyor. Ortaöğretim düzeyinde ise toplam 66.727 öğrenci özel eğitim hizmetlerinden yararlanıyor. Bu çocukların 41.318'i kaynaştırma öğrencisiyken, 25.409'u özel eğitim kurumlarına devam ediyor. Ancak, okul dışında kalan engelli çocukların sayısı kesin olarak bilinmediğinden engeli olan çocukların ne kadarının örgün eğitime erişebildiği de bilinmiyor. 2017 yılında özel eğitime ihtiyacı olan bireylerden tanılaması yapılan öğrencilerin sayısı 437.847'dir.⁹³

TABLO 2.3: ÖRGÜN EĞİTİMDE ÖZEL EĞİTİM HİZMETLERİNDEN YARARLANAN ÖĞRENCİ SAYISI, 2017-18

	Kaynaştırma	Özel eğitim sınıfı	Özel eğitim okulu*	Toplam
İlkokul**	105.098	23.305	11.659	140.062
Erkek	67.544	15.065	7.526	90.135
Kadın	37.554	8.240	4.133	49.927
Ortaokul**	108.753	22.510	11.844	143.107
Erkek	68.210	13.948	7.423	89.581
Kadın	40.543	8.562	4.421	53.526
Ortaöğretim	41.318	0	25.409	66.727
Erkek	26.197	0	16.396	42.593
Kadın	15.121	0	9.013	24.134
Toplam	255.169	45.815	48.912	349.896

Kaynak: MEB, 2018a.

* Uygulama merkezleri dahil edildi.

** Özel (özel sektöre ait) özel eğitim okulları dahil edildi.

Özel eğitim hizmetlerinden yararlanan çocuklarla ilgili olarak, MEB ve UNICEF 36 ay sürecek "Engeli Olan Çocuklar İçin Kapsayıcı Erken Çocukluk Eğitimi Projesi"ni başlattı. Proje engeli olan çocukların "erken çocukluktan 1. sınıfın sonuna kadarki süreçte kaliteli kapsayıcı eğitim yoluyla sosyal yaşama katılımlarına katkı sağlamayı, uzun vadede istihdam edilmelerini, ekonomik ve sosyal yaşama erişimlerini kolaylaştırmayı"

92 MEB, 2017a.

93 A.g.e.

hedefliyor; ilk etapta 2020 yılına kadar erken çocukluk eğitimi alan engeli olan çocukların sayısının artması amaçlanıyor.⁹⁴ Proje çerçevesinde kaynaştırma eğitimi alan öğrenci oranının yüksek olduğu Antalya, Bursa, Konya, İzmir, Gaziantep ve Samsun'da belirlenen 90 pilot okulda 180'i engeli olan çocuk olmak üzere 1.180 çocuğa ulaşılacak. Bu anlamda proje, "engeli olan ya da olmayan tüm çocuklara gerek sınıflarında gerekse toplum içinde birlikte büyüme, gelişme ve eğitim-öğretim olanağı sağlamaya yönelik stratejik bir girişim" olarak tanımlanıyor.⁹⁵ Öte yandan projenin hedef kitlesini yalnızca çocuklar oluşturmuyor; ayrıca karar alıcılar, aileler ve bakıcılar, erken çocukluk eğitimi ve 1. sınıf öğretmenleri, okul yöneticileri ve psikolojik danışman ve rehberler de proje kapsamında yer alıyor.⁹⁶ Proje, hedef kitlesinin Türkiye'de eğitime erişimde iki önemli sorun alanı olan okul öncesi eğitim ve engelli çocukların eğitimini buluşturması açısından büyük önem taşıyor. Hem nitelik hem kapsayıcılık vurgusunun olması ise oldukça olumludur. Ayrıca, karar alıcılardan ailelere uzanan paydaş çeşitliliği önem taşıyor.

"MÜLTECİ" VE GEÇİCİ KORUMA ALTINDAKİ SURİYELİ ÇOCUKLAR

Suriye İç Savaşı'ndan kaçarak Türkiye'ye gelen Suriyeli çocukların eğitimi 2017-18'de de Türkiye'deki eğitim politikalarının önemli konularından birisi olmayı sürdürdü. Ekim 2018 itibarıyla Türkiye'de 1.047.536 Suriyeli çocuk bulunuyor. 2017-18'deki okullulaşma oranı bir önceki seneye göre artarak %62,5 oldu.⁹⁷ 2014-15'ten bu yana baktığımızda da okullulaşma oranlarındaki artış çok önemli bir başarı. Fakat Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'nün (HBÖGM) Ekim 2018'de yayımladığı yeni verilere göre, yeni eğitim-öğretim yılında Suriyeli çocukların okullulaşma oranında, Haziran 2018'e göre düşüş oldu. Okula kayıtlı olan toplam öğrenci nüfusunda artış olmasına karşın, okullulaşma oranının %61,3'e düşmesinin ana sebebi, çağ nüfusunda görülen artış olabilir. Bu durum yeni okula başlayan öğrenci sayısındaki artışın yanı sıra, göçle yeni gelen çocuklardan kaynaklanıyor olabilir.

Geçici Eğitim Merkezi (GEM) sayısının azalmasıyla birlikte, Türkiye'ye yeni gelen Suriyeli çocuklar, yeni eğitim-öğretim yılının ilk aylarında okullara kayıt olmakta çeşitli sebeplerle güçlük çekiyor olabilirler. Ekim 2018 itibarıyla, hala eğitime erişemeyen 405.906 Suriyeli çocuk var.⁹⁸

Suriyeli öğrencilerin %16,7'si GEM'lerde eğitim görüyor. 2017 yılında GEM'lerin 4 yıl içerisinde kapatılacağı ve 2016-17 yılı itibarıyla GEM'lerin 1, 5 ve 9. sınıflarda kayıt almayacağı açıklanmıştı.⁹⁹ Bu doğrultuda, 1, 5 ve 9. sınıflarda resmi okullardaki Suriyeli öğrenci oranının %100'e yaklaştığı görülüyor. Buna karşın 4, 8 ve 12. sınıflarda hala Suriyeli öğrencilerin %50'den fazlası GEM'lere gidiyor.

94 MEB, 5 Eylül 2017.

95 UNICEF, 21 Eylül 2017.

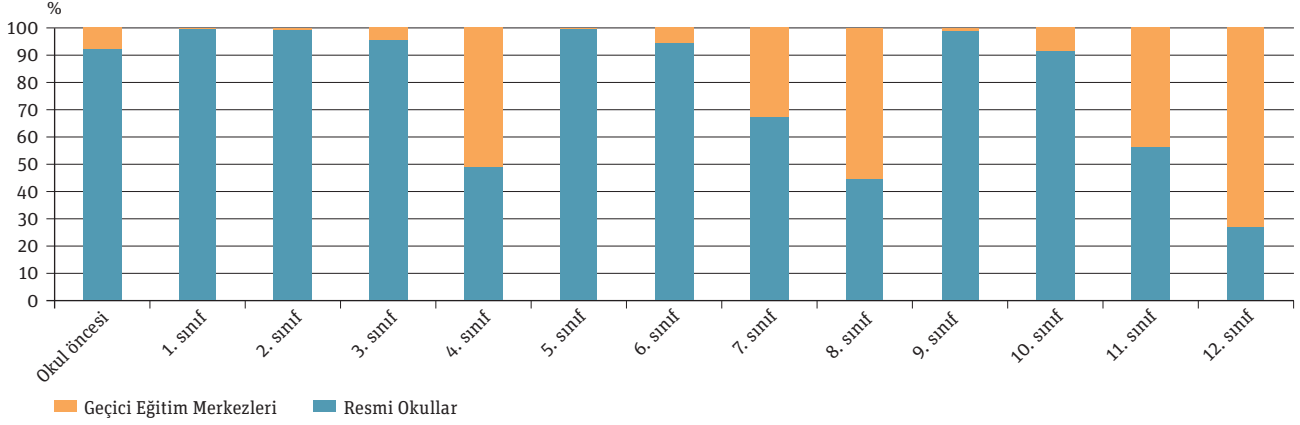
96 A.g.e.; MEB, 5 Eylül 2017.

97 MEB, 2018d.

98 A.g.e.

99 Hürriyet, 19 Eylül 2017.

GRAFİK 2.5: KADEMELERE GÖRE GEÇİCİ KORUMA ALTINDAKİ SURIYELİ ÇOCUKLARIN RESMİ OKULLAR VE GEÇİCİ EĞİTİM MERKEZLERİNDEKİ ORANLARI

Kaynak: MEB (2018d) verileri kullanılarak ERG tarafından hesaplandı.

Suriyeli öğrencilerin kademelere göre okullulaşma oranına bakıldığında, okul öncesinde okullulaşma oranının %27,5, ilkökulda %94,2, ortaokulda %55,1, lisede ise %23,1 olduğu görülüyor. Genel okullulaşma oranı ile karşılaştırıldığında ilkökul dışında, okullulaşma oranları çok düşük seyrediyor. Özellikle lisedeki durumu, çocuk işçiliği sorunuyla birlikte değerlendirmek gerekiyor.

MEB, UNICEF ile birlikte, 8 Ocak 2018 tarihinde, örgün eğitimin dışında kalmış 10-18 yaş arası Suriyeli öğrencilerin eğitime kazandırılması için “Hızlandırılmış Eğitim Programı”na başladı. Programın ilk aşamasında, eğitimden uzak kalmış Suriyeli çocuklar saptandı ve Mayıs 2018 itibarıyla eğitimler vermeye başladı.¹⁰⁰ 65.000’den fazla Suriyeli çocuk ve erginin programdan yararlanması bekleniyor.¹⁰¹

Suriyeli çocukların eğitime kazandırılması amacıyla yapılan bir diğer proje de, “Mesleki Eğitim Yoluyla Toplumsal ve Ekonomik Uyum Projesi”dir (KFW). Bu proje kapsamında Suriyeli çocukların eğitime kazandırılmaları için ev ziyaretleri yapılması, bilgilendirme toplantıları düzenlenmesi, kamu spotları hazırlanması gibi faaliyetler planlanıyor. Proje, geçici koruma altındaki Suriyeli çocukların farklı eğitim ihtiyaçlarına da yanıt verebileceği için önemli. AB destekli projeye ayrılan kaynakların tamamı bütçe dışından ayrılıyor.

ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’in 4. maddesine göre; çocuk işçi, 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi, genç işçi ise 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi olarak tanımlanmaktadır. 2015 yılında İş Kanunu’nun 71. maddesinde yapılan değişiklikle 14 yaşını doldurmamış çocukların bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabilecekleri hüküm altına alınmıştır. Fakat, alanda yapılan çalışmalar, çalışan çocukların mevzuatta belirtilen güvencelere aykırı olarak çalıştırıldığını göstermektedir.¹⁰²

¹⁰⁰ MEB, 25 Temmuz 2018.

¹⁰¹ Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 15 Mart 2018; MEB, 25 Temmuz 2018.

¹⁰² Kalkınma Atölyesi, 2018. Uyan Semerci vd., 2017b; Hayata Destek Derneği, 2016.

Başta mevsimlik tarım olmak üzere, 15 yaşından küçük çocukların sanayi, tekstil, mobilya gibi pek çok sektörde çalıştığı görülüyor. Özellikle mevsimlik tarımda, çalışma yaşı 5'e kadar düşüyor.¹⁰³

Başbakanlık genelgesiyle 2018 yılı “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı” olarak ilan edildi. Bu genelge öncesinde, öncelikle en kötü biçimleri olmak üzere çocuk işçiliğinin önlenmesi amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB)¹⁰⁴ koordinasyonu ile hazırlanan *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)* yürürlüğe girmişti. Programda, çocuk işçiliğinin nedenleri ve konuyla ilgili durum analizinin yanı sıra, kurumların çocuk işçiliğiyle mücadeledeki görevleri tanımlandı. Bunlara ek olarak programın eylem planında, kamu kurum kuruluşları, üniversiteler, sendikalar, sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli aktörlerin, çocuk işçiliğiyle mücadelede rol alacakları alanlar belirlendi.

Programın hazırlanması sürecinde iki çalıştay düzenlendi. 17-18 Ağustos 2016 tarihinde düzenlenen ilk çalıştay sonrasında uzmanlar tarafından hazırlanan programın, tüm kamu kurum kuruluşları, işçi ve işveren örgütleri, meslek kuruluşları, sivil toplum kurumlarıyla paylaşıldığı ve onlardan taslak görüş ve önerilerin alındığı ÇSGB tarafından açıklandı.¹⁰⁵ 8 Kasım 2016 tarihindeki ikinci bir çalıştayda ise Ulusal Program Metni ve Eylem Planı'na son hali verildi.¹⁰⁶ Programın hazırlık sürecine çeşitli aktörlerin dahil edilmesi olumlu bir adım olarak görülüyor. Fakat, 2012 yılından beri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yeni bir “Çocuk İşgücü Anketi” yapılmadı. Bu anketin yapılmamış olması, 2012 yılından beri gerek devlet kurumları, gerekse STK'ların yaptığı çalışmalarla ilgili etki değerlendirmesi yapılabilmesini zorlaştırıyor. Çocuk işçiliğinin engellenmesine yönelik çalışmaların başarılı olup olmadığının anlaşılması için belirli aralıklarla anketlerin tekrarlanması ve sonuçlarına göre gerekiyorsa programda revizyona gidilmesi önemli olacaktır.

Çocuk işçiliği ile mücadelede önemli bir konu da mevzuat ve uygulamalar arasındaki uyumluluktur. Bu konuyla ilgili olarak, çocuk işçilerin çoğunlukla kayıt dışı olarak çalıştığı ve bu sebeple tespitin zor olduğunun altını çizmek gerekiyor. Tespitin zor olması, mevzuat ve uygulama arasında kurulacak ilişkiyi daha önemli hale getiriyor.

Çocuk işçiliği ile mücadelede alınacak önlemlerin mevzuatta bulunması, uygulamada çocuk işçiliğinin engellenmesini sağlamıyor. Bu nedenle tespit mekanizmalarının geliştirilmesi çok önemli. Eğitim açısından, bu alana en büyük destek okula devamsızlığın etkili bir şekilde takip edilmesi ve nedenlerinin tespit edilmesiyle sağlanabilir. Özellikle, çoban olarak çalışan çocuklar için devamsızlığın ciddi bir mesele olduğu belirtiliyor.¹⁰⁷

¹⁰³ Ertan Karabıyık tarafından Haziran 2018'de ERG ile paylaşılan sözlü görüştür.

¹⁰⁴ 703 sayılı KHK ile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile birleştirildi ve yeni bakanlığın ismi Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı oldu.

¹⁰⁵ ÇSGB, 2017.

¹⁰⁶ A.g.e.

¹⁰⁷ Ertan Karabıyık tarafından Haziran 2018'de ERG ile paylaşılan sözlü görüştür.

5/1/1961 tarihli 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda yer alan 59. maddenin birinci ve ikinci fıkrası, çocuk işçiliği ile mücadeleyle ilişkilendirilebilecek kuralları içeriyor. Maddelerin ilgili fıkraları şöyledir:

- İlköğrenim çağında olup da mecburi ilköğretim kurumlarına devam etmeyenler, hiçbir resmi ve özel işyerinde veya her ne surette olursa olsun çalışmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılamazlar.
- İlköğretim kurumlarına devam ettiklerini belgeleyenler ise, çocukların çalıştırılmasını düzenleyen kanun hükümleri uygulanmak şartıyla ancak ders zamanları dışında bu gibi yerlerde çalıştırılabilirler.

MEB 2018 Yılı Performans Programı'nda çocuk işçiliği bağlamında dikkatli değerlendirilmesi gereken bir proje var: Mesleki Eğitim Merkezleri Programı (MEMP). Çıraklık Eğitimi, 2016 yılında örgün eğitim kapsamına alındı. MEB tarafından 2018 yılında eğitime erişimi artırmak için belirlenen birkaç faaliyetten birinin MEMP uygulayan okulların tanıtımına ilişkin olması ve bu merkezlerde eğitim alan öğrenci sayısının 136.274'e ulaşması,¹⁰⁸ bu okulların MEB tarafından önceliklendirileceğine işaret ediyor. Ancak MEMP ile ilgili bazı soru işaretleri bulunuyor. Bu okullarda okuyan öğrenciler, merkezlerde en fazla iki gün geçiriyorlar ve haftanın geri kalanında çalışıyorlar. Yaşlıları ile karşılaştırıldığında bu çocukların, okuldan çok işyerinde olmaları endişe verici. Bunun yanı sıra, bu okulların, işverenleri MEMP öğrencilerini istihdam etmeye teşvik edecek bazı özellikleri var. Örneğin, işyerleri MEMP öğrencilerine ücret olarak, en az asgari ücretin %30'unu ödüyor ve bu öğrencilerin sigortası işyeri tarafından değil, okul tarafından yapılıyor. Ama bu okulların işverenleri teşvik etmek yerine, öncelikle öğrencilerin iyi olma halini temel alması, bunu desteklemesi gerekiyor.

SONUÇ

2017-18 eğitim-öğretim yılında net okullulaşma oranlarında devam eden artış, eğitimin büyük resminde önemli gelişmelere işaret etse de, net okullulaşma oranlarını devamsızlık, sınıf tekrarı ve okul terki verileri ile birlikte değerlendirmek gerekiyor. Okullulaşma verileri ile karşılaştırıldığında, bu alanlara yönelik ayrıntılı bilgi kamuoyuyla paylaşılmıyor. Oysa bu alanlardaki veriler, başta eğitime erişimde de dezavantajlı konumda olan çocuklar olmak üzere, pek çok çocuğun durumuna ışık tutacak nitelikte. Örneğin, okul terki verisinin daha etkili izlenmesiyle bu durumu etkileyen okul içi ve dışı etmenler daha iyi analiz edilebilir. Bu sayede, farklı nedenlere yönelik daha etkili bir mücadele sürdürülebilir.

Net okullulaşma oranı artsa da, eğitime erişimde dezavantajlı konumda olan çocukların durumu ciddiyetini koruyor. Özel eğitime ihtiyacı olan çocukların ne kadarının eğitime erişebildiğine ilişkin bir veri bulunmuyor. Suriyeli çocukların eğitime erişiminde cinsiyetler arasındaki farkın eğitim kademelerine göre durumu, kamuoyuyla paylaşılmıyor. Eğitime erişimde dezavantajlı konumda olan çocuklar bu bölümde değinilenlerle sınırlı değil; bu bölümde ele alınamayan anadili Türkçe olmayanlar ve Suriyeli olmayan mülteci çocuklar gibi sorun yaşayan başka pek çok çocuk var.

¹⁰⁸ MEB, 2018a.

2018 yılının “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı” olması, bu alanda yapılan çalışmalar adına önemli olsa da, bu çalışmaların etkilerini ölçmek için TÜİK tarafından en son 2012 yılında yürütülen “Çalışan Çocuk Anketi”nin yinelenmesine gerek duyuluyor. İzlenmesi ve saptanması zor olan çocuk işçiliği sorununda, düzenli olarak veri paylaşılması büyük önem taşıyor. Bunun yanı sıra, veri kaynaklarının çeşitlendirilmesi gerekiyor.

Öğrencilerin eğitime eriştikten sonra devam edebilmesini sağlamak da çok önemli. Okula devamın sağlanması için, okul dışı etmenler kadar okul içi etmenlere de dikkat edilmeli. Bu bağlamda, eğitim ortamlarının durumunu iyileştirmeye ve daha kapsayıcı olmasını sağlamaya yönelik çözüm önerileri bu raporun bir başka bölümünde (“Eğitim Ortamları”) ayrıntılı olarak ele alınıyor.

Sonuç olarak, 2017-18 okullulaşmada genel olarak olumlu gelişmelerin yaşandığı bir yıl oldu. Buna ek olarak, MEB eğitime erişimle ilgili olarak pek çok proje yürüttü. Önümüzdeki dönemde bu projelerin sonuç ve etkilerinin kamuoyuyla paylaşılması olumlu olacaktır. Özellikle eğitime erişimde dezavantajlı konumda olan çocuklara yönelik veri paylaşımının artması büyük önem taşıyor.